

14. Бурда С. Юридичний аналіз спеціальної конфіскації майна як іншого заходу кримінально-правового характеру за КК України / С. Бурда // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2014. – Вип. 4. – С. 221–230.
15. Гуторова Н. Конфіскація майна за кримінальним правом України: проблеми та перспективи / Н. Гуторова, О. Шаповалова // Право України. – 2010. – № 9. – С. 56–65. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pravoznaves.com.ua/period/article/6282/%CD>.
16. Кондра О. Проблеми правової природи «спеціальної конфіскації» у кримінально-правових санкціях / О. Кондра [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://radnuk.info/home/24394-2013-07-03-10-32-46.html>.
17. Пропостин А. Конфискация как имущественная мера криминологической безопасности / А. Пропостин // Вестник Томского государственного университета. – 2010. – № 331. – С. 119–122.
18. Семенюк А. Спеціальна конфіскація – крок в майбутнє чи два в минуле / А. Семенюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://advocatesanswers.in.ua/index.php/2012-03-11-14-51-21/1290-2012-01-14-15-00-56>.
19. Лобойко Л. Проблемні питання реалізації норм КПК, що регламентують процедуру забезпечення спеціальної конфіскації / Л. Лобойко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://center.law.univ.kiev.ua/index.php/tezy-konferentsii/item/13-loboiko-l-m-problemni-pytannia-realizatsii-norm-kpk-shcho-rehlamentuiut-protseduru-zabezpechennia-spetsialnoi-konfiskatsii>.

КУШНІР Л. В.,

аспірант кафедри кримінального права,
процесу і криміналістики
(Міжнародний гуманітарний університет)

УДК 343.14

ЗАХИСТ ЧЕСТІ Й ГІДНОСТІ ЛЮДИНИ У СФЕРІ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

У статті розкрито проблеми захисту честі й гідності людини у сфері правосуддя, гармонізації законодавства, удосконалення слідчої й судової практики.

Ключові слова: *верховенство права, честі та гідність особи, захист.*

В статье раскрываются проблемы защиты чести и достоинства человека в сфере правосудия, гармонизации законодательства, совершенствования следственной и судебной практики.

Ключевые слова: *верховенство права, честь и достоинство личности, защита.*

The article reveals the problems of protection of honors and dignity of the person in the field of Justice, harmonization of legislation, improvement of the investigatory and judicial practice.

Key words: *rule of law, honor and dignity of the person.*

Вступ. Україна проголошує курс на реалізацію принципу верховенства права в усіх сферах життя. Права й свободи людини та громадянина, відповідно до Конституції України, є найвищою цінністю й захищаються судом. Сьогодні до показників економічної кризи в Україні, на жаль, додається криза моралі: збільшуються прояви зневаги до людської гідності, ігнорування принципу презумпції невинуватості, порушення міжнародних стандартів щодо поводження з ув'язненими та захисту прав і свобод людини. Тому потребує аналізу стан процесуального законодавства та практики його застосування.

Постановка проблеми. З урахуванням цивілізаційного вибору України потребує окремого аналізу проблема гармонізації кримінально-процесуального законодавства та міжнародних правових стандартів в аспектах забезпечення поваги до честі й гідності людини та вдосконалення законодавчої й правозастосовної практики в кримінальному провадженні.

Проблеми забезпечення верховенства права перебувають у центрі уваги науковців [1–21]. Проте проблема захисту честі й гідності людини в кримінальному провадженні лишається недостатньо висвітленою, а існуючі публікації [4; 6; 9; 10; 18; 20] не висвітлюють усієї складної проблеми, а швидше утворюють фундаментальну базу для подальшого її дослідження.

Метою статті є визначення основних алгоритмів подальшого реформування організації розслідування й судового розгляду з урахуванням зміцнення гарантій захисту честі та гідності людини.

Результати дослідження. У Конституції України визначено: «Кожен має право на повагу до його гідності. Ніхто не може бути підданий жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню» (ст. 28); «Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом. Кожному гарантується судовий захист права спростувати недостовірну інформацію про себе та членів своєї сім'ї, а також право на відшкодування матеріальної й моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації» (ст. 32).

Повага до честі й гідності людини є моральною основою людської спільноти, фундаментальною засадою цивілізаційного державотворення, одним із головних принципів правосуддя.

Однак, незважаючи на численні міжнародно-правові акти, у яких повага до честі й гідності особи зазвичай розглядається в статусі засад правоохоронної та судової діяльності, у багатьох законах України, які регламентують діяльність правоохоронних органів, про принцип забезпечення честі й гідності особи окремо навіть не згадується.

Так, наприклад, у ст. 4 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», зазначається: «Оперативно-розшукова діяльність ґрунтується на принципах верховенства права, законності, дотримання прав і свобод людини».

Не знайшлося місця для окремого визначення принципу поваги до честі й гідності особи також у Законі України «Про Національне антикорупційне бюро України» та новому Законі України «Про національну поліцію». Хоча в ст. 7 «Дотримання прав і свобод людини» останнього закону визначено: «Поліцейським за будь-яких обставин заборонено сприяти, здійснювати, підбурювати або терпимо ставитися до будь-яких форм катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання».

До позитивного моменту можна віднести те, що вже в новому Законі України «Про прокуратуру» першою із засад діяльності прокуратури названо «верховенства права та визнання людини, її життя та здоров'я, честі й гідності <...> найвищою соціальною цінністю».

Голова ЄСПЛ Ж.-П. Коста, перебуваючи з візитом в Україні, зазначив: «У випадку з Україною велика кількість порушень, про які було зазначено в рішеннях ЄСПЛ, стосується трьох статей Конвенції, а саме ст. 6 (право на справедливий судовий розгляд), ст. 13 (право на ефективний засіб правового захисту) та ст. 1 (захист власності) <...> Звичайно, існують більш серйозні порушення, наприклад нелюдське й таке, що принижує гідність, поводження, особливо у зв'язку з умовами утримання у в'язницях, або порушення

положень ст. 5. Україна досягла деяких покращень, проте вона має прагнути нових досягнень» [7, с. 15].

Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження й покарання, яка набула чинності в червні 1987 р. (Ратифікована Указом Президії Верховної Ради України від 26 січня 87 р. № 3484-XI), включає такі важливі положення: «Катування – будь-яка дія, якою будь-якій особі навмисне заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди. У цей термін не включаються біль або страждання, що виникли внаслідок лише законних санкцій, невіддільні від цих санкцій чи спричиняються ними випадково»; «Кожна держава-сторона вживає ефективних законодавчих, адміністративних, судових та інших заходів для запобігання актам катувань на будь-якій території під її юрисдикцією. Жодні виняткові обставини, якими б вони не були (стан війни чи загроза війни, внутрішня політична нестабільність чи будь-який інший надзвичайний стан) не можуть бути виправданням катувань. Наказ вищого начальника або державної влади не може служити виправданням катувань» (ст. 2); «Жодна держава-сторона не повинна висилати, повертати чи видавати будь-яку особу іншій державі, якщо є серйозні підстави вважати, що їй там може загрозувати застосування катувань» (ст. 3); «Кожна держава-сторона забезпечує розглядання всіх актів катування згідно з її кримінальним законодавством як злочини. Те саме стосується спроби піддати катуванням і тих дій будь-якої особи, що являють собою співучасть у катуванні» (ст. 4).

Звід принципів захисту всіх осіб, затриманих чи ув'язнених у будь-якій формі, який був затверджений Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 9 грудня 1988 р., визначає, що жодний затриманий або ув'язнений не може бути підданий катуванням, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. До затриманих застосовується режим, який відповідає їх статусу незасуджених осіб. Вони утримуються окремо від останніх.

Чинне процесуальне законодавство України має бути вдосконалене, приведене у відповідність до цих положень.

Стаття 11 нового Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) закріплює норму «Повага до людської гідності». Разом із тим у ст. 3 Конституції України вказано: «Людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю». У свою чергу ст. 68 визначає, що кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права та свободи, честь і гідність інших людей.

У нормах права, що регламентують інститути слідчих дій, закон досить чітко веде мову про забезпечення захисту честі й гідності особи. Наприклад, у ч. 4 ст. 241 КПК України зазначено: «Під час освідування не допускаються дії, які принижують честь і гідність особи або небезпечні для її здоров'я». У ч. 4 ст. 240 КПК України вказано: «Проведення слідчого експерименту допускається за умови, що при цьому не створюється небезпека для життя та здоров'я осіб, які беруть у ньому участь, чи оточуючих, не принижуються їхні честь і гідність, не завдається шкода».

У ст. 7 Закону України «Про національну поліцію» визначено: «У разі виявлення таких дій кожен поліцейський зобов'язаний негайно вжити всіх можливих заходів щодо їх припинення й обов'язково доповісти безпосередньому керівництву про факти катування та наміри їх застосування. У разі приховування фактів катування або інших видів неналежного поводження поліцейськими керівник органу протягом доби з моменту отримання відомостей про такі факти зобов'язаний ініціювати проведення службового розслідування та притягнення винних до відповідальності. У разі виявлення таких дій поліцейський зобов'язаний»

заний повідомити про це орган досудового розслідування, уповноважений на розслідування відповідних злочинів, вчинених поліцейськими».

На жаль, досі чинний КПК України не враховує всіх положень Конституції України та міжнародних правових актів, не містить необхідних визначень, не визначає відшкодування моральної шкоди, не узгоджений у цій частині з нормами цивільного та цивільно-процесуального права.

Повага та захист честі й гідності людини означає, по-перше, недопустимість дій, що принижують честь і гідність людини (образ, погроз, насильства тощо); по-друге, недопустимість збирання, використання, зберігання та розголошення хибної, принижуючої честь, гідність чи ділову репутацію людини недостовірної інформації; по-третє, вимогу з повагою ставитися до людини взагалі, до її індивідуального образу, поглядів, переконань, духовного життя, віри, мрій; гарантованість відшкодування матеріальної й моральної шкоди, завданої приниженням честі та гідності людини; гарантованість судового захисту честі, гідності й ділової репутації людини [19, с. 129–130].

Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживань владою від 29 листопада 1985 р. наказує державам розвивати та широко забезпечувати права й засоби правового захисту для жертв зловживання політичною чи економічною владою.

Потребує подальшої розробки інститут відшкодування моральної шкоди, завданої особі незаконними діями слідчих органів і судової влади.

Висновки. Забезпечення захисту честі й гідності людини тісно пов'язане з необхідністю розвитку як системи принципів кримінального процесу, так і змісту правових дефініцій окремих із них; удосконалення як інститутів слідчих дій і запобіжних заходів, так і процесуальної форми кримінального провадження в цілому.

Перспективи подальшого дослідження цієї проблеми вбачаються в розробці пропозицій з удосконалення законодавчих інститутів кримінального провадження, контролю, нагляду й оскарження у сфері правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Білічак О. Загальні положення втручання у приватне спілкування за КПК України / О. Білічак // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». – 2014. – № 1(9). – С. 201–204.
2. Бутенко С. Імплементация рішень Європейського суду з прав людини у кримінальне законодавство України у частині регламентації досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / С. Бутенко. – Донецьк, 2014. – 20 с.
3. Джемчевські А. Європейська система захисту прав людини сьогодні і завтра / А. Джемчевські // Український часопис прав людини. – 1998. – № 1. – С. 32.
4. Домбровський І. Честь, гідність, ділова репутація: духовні складові особи чи юридична зброя / І. Домбровський // Юридичний вісник України. – 2000. – від 18-24 травня.
5. Закон України «Про національну поліцію»: науково-практичний коментар (станом на 22 вересня 2015 р.) / [С. Петков, М. Лошицький, А. Манжула та інші] ; за заг. ред. С. Петкова. – К. : Центр учбової літератури, 2015. – 240 с.
6. Корж В. Запобігання катуванню на досудовому слідстві процесуальними і криміналістичними засобами / В. Корж // Роль та місце ОВС в розбудові демократичної правової держави : матер. IV міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 28 жовтня 2011 р.). – О., 2012. – Т. 2. – С. 168–175.
7. Коста Ж.-П. Роль національних судів та інших органів державної влади у захисті прав людини в Європі / Ж. -П. Коста // Право України. – 2011. – № 7. – С. 15–16.
8. Костенко О. Концепція прав людини: сучасний стан і перспективи розвитку / О. Костенко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2011. – № 11 – С. 5–11.
9. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / ред. : Ю. Аленін, Л. Аркуша, В. Басай на ін. – Х. : Одісей, 2013. – 1104 с.

10. Лежух Т. Застосування електронних доказів у справах про захист честі, гідності та ділової репутації / Т. Лежух // Віче. – 2013. – № 16. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/3806/>.
11. Макушев П. Верховенство права та практика застосування інституту оскарження неправомірних дій органів державної виконавчої служби / П. Макушев // Вісник Академії митної служби України). Серія «Право». – 2015. – № 1(14). – С. 29–35.
12. Миськова О. ...Щоб народ бачив і тремтів (за документами розсекреченого архівного фонду Управління СБУ по Хмельницькій області) / О. Миськова // Вісник меморіалу. – 2012. – Січень. – № 1(7).
13. Негодченко О. Забезпечення прав і свобод людини органами внутрішніх справ: організаційно-правові засади : автореф. дис. ... докт. юрид. наук / О. Негодченко. – Х., 2004. – 29 с.
14. Нор В. Захист у кримінальному судочинстві майнових та особистих прав потерпілих від злочину за проектами КПК України: здобутки та прорахунки / В. Нор // Право України. – 2009. – № 2. – С. 41–51.
15. Погорілко В. Права та свободи людини і громадянина в Україні / В. Погорілко, В. Головченко, М. Сірий. – К. : Ін Юре, 1997. – 341 с.
16. Принцип верховенства права: проблеми теорії та практики : [монографія] : у 2 кн. / за заг. ред. Ю. Шемшученка. – К. : Юридична думка, 2008– . – Кн. 1 : Верховенство права як принцип правової системи: проблеми теорії. – 2008. – 344 с.
17. Ромовська З. Особисті немайнові права фізичних осіб / З. Ромовська // Українське право. – 1977. – № 1. – С. 57.
18. Стефанчук Р. Окремі питання цивільно-правового регулювання захисту честі, гідності та ділової репутації / Р. Стефанчук // Право України. – 1999. – № 10. – С. 23–29.
19. Тертишник В. Кримінальний процес України. Загальна частина : [підручник] / В. Тертишник. – К. : Алерта, 2014. – 440 с.
20. Тертишник В. Проблеми захисту честі й гідності людини та відшкодування моральної шкоди у сфері правосуддя / В. Тертишник, В. Васильченко // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – № 1. – С. 96–100.
21. Цивільне право України. Академічний курс : [підручник] : у 2 т. / за заг. ред. Я. Шевченко. – К. : «Ін Юре», 2003– . – Т. 1 : Загальна частина. – 2003. – 431 с.

